UZLUKSIZ TA’LIMDA TARBIYAVIY TEXNOLOGIYANING PSIXOLOGIK AHAMIYATI

Xujamberdiyeva Shaxnoza Ko‘paysinovna
NamDPI professori, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: uzluksiz ta’limda tarbiyaviy texnologiyaning psixologik ahamiyati, tarbiyaviy ta’sirning psixologik ahamiyati, pedagogning psixologik tayyorgarligining o‘ziga xosligi haqida fikr yuritilgan. Maqola pedagoglar, psixologlar uchun mo‘ljallangan.

Kalit so‘zlar: pedagog, psixolog, o‘smir, nizo, tadqiqot.

Jamiyat taraqqiyotida tarbiya jarayonining ahamiyati beqiyos. Inson tarbiyasi uzoq muddatli, uzluksiz davom etadigan murakkab jarayon. U tarbiyachi lardan doimo xushyorlik, sergaklik, mahorat, bilim talab qiladi. SHu tarzda insonning asta-sekin aqliy salohiyati takomillashib, u komillikka intilib boradi. Bularni amalga oshirish uchun esa tarbiyachi va tarbiyalanuvchidan uzoq davom etadigan mas’uliyatli munosabat, sharafli mehnat, iroda va shu kabi ahloqiy xislatlar talab etiladi. Insoniy sifatlarning shakllanishida oiladagi, atrofdagi (mahalla, ko‘cha, bog‘cha, maktab, oliy o‘quv yurti), ijtimoiy muhit va tarbiyalanuvchiga bo‘lgan munosabat muhim rol o‘ynaydi.

Axloqiy tarbiyaning uzluksizligini quyidagi ko‘rinishda olib borish maqsadga muvofiq ekan: ona qornida —> oilada —» maktabgacha ta’lim muassasasida —> boshlang‘ich maktabda —> o‘rta maktabda —> O‘MKHTda —» oliy o‘quv yurtida —> oliy o‘quv yurtidan keyingi faoliyatda[1]. Quyida uzluksiz ravishda olib boriladigan ahloqiy tarbiyaning har bir bosqichini

alohida ko‘rib chiqamiz. Farzand tug‘ilgan kunidan boshlab dastlab oila muhitida tarbiyalanadi. Bu davrda bolani to‘g‘ri ovqatlantirish, to‘g‘ri parvarish qilish juda muhim. Bir yoshgacha bo‘lgan davrda bola o‘ziga yaqin kishilarni ko‘rganda xursand bo‘ladi, rangdor o‘yinchoqlarni xush ko‘radi. Bu davrda bolani ma’noli erkalashlar, chiroyli o‘yinchoqlar orqali tarbiyalab borish lozim. Bir yoshdan uch yoshgacha bo‘lgan bolalar esa turli o‘yinchoqlarni o‘ynay boshlaydilar, asta-sekin nutqi rivojlana boshlaydi. Bu davrda bolalar o‘yin orqali bir-birlari bilan aloqa bog‘laydilar, tasavvur, fikrlash jarayoni shakllanadi. Bu vaqtdan boshlab bolalarga do‘stlik, inoqlik, o‘zaro hurmat, bir-biriga yordam tushunchalarini sodda qilib tushuntirib borish ahamiyatlidir [2.45]. Bolalar bu davrda eshitgan narsasini takrorlashga urinadilar, shu sababli bu davrda kattalarning ma’noli so‘zlashuvi, yurish-turishi, odobi, o‘zaro ahilligi, mehribonligi bola ruhiyatiga ta’sir etadi. Ota-ona yoki tarbiyachilarning bolalarni sevishi, ularning xatti-harakatiga ziyraklik va mehribonlik bilan munosabatda bo‘lishi, bolaning sog‘lom o‘sishigaturtki bo‘ladi. Bolani lozim bo‘lganda maqtash, diqqatini ijobiy faoliyatga tortish, yomon ishlardan ehtiyot bo‘lishini uqtirish, axloqsiz so‘z va gaplardan uzoqroqda bo‘lishini ta’minlash, o‘rtoqlari bilan urishmaslik yo‘llarini o‘rgatish-ularga axloqiy tarbiya berishda ijobiy ta’sir hisoblanadi.

Maktabgacha bo‘lgan ta’lim muassasasidagi davr bola tarbiyasidagi eng muhim davr hisoblanadi. CHunki, bu davrda paydo bo‘lgan taassurotlar izi inson xotirasida umrbod saqlanib qoladi. Bu davr bolaning aqliy va jismoniy jihatdan tez o‘sishi, dunyoni bilishga intilishi, atrof-muhitga o‘z munosabatini bildirish istagi kuchayib borayotgan davrdir. Bu davrda ota-ona va tarbiyachilarning bolalarni aqliy, axloqiy, ma’naviy, estetik jihatdan tarbiyalashga jiddiy e’tibor berishlari ularni to‘g‘ri o‘sishi va rivojlanishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun asosan o‘yinlar va ertaklar asosida axloqiy tarbiya berish mumkin, chunki bu yoshdagi bolalar asosan o‘yin faoliyatida bo‘ladi, o‘yinlarning rang-barang bo‘lishi va jamiyatimiz maqsadlaridan kelib chiqib tashkil etish juda muhim.

Boshlang‘ich ta’limga o‘tgach, bolaga tarbiyaviy ta’sir yo‘llari bir muncha aniq va tizimli ravishda bo‘lib qoladi. CHunki, endi xususan odobnoma darslari o‘tila boshlaydi, bundan tashqari boshqa fanlarda ham muntazam ravishda ahloqiy tarbiya berib boriladi. Endi bolalar asta sekin nima yaxshi-yu, nima yomon ekanligini, bunyodkorlik nima-yu, vayronkorlik nima, ijobiy va salbiy xislatlar qanday ekanligini, qanday fazilatlarga ega bo‘lish lozim-u, qanday qusurlardan xoli bo‘lish lozimligini anglay boshlaydilar.[3.78] Bu davrda turli to‘garaklarni uyushtirish ham o‘zining ijobiy natijalarini beradi. Bunda o‘qituvchining pedagogik mahorati, bilimi, umuman pedagogik faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi. O‘rta maktab davrigakelib o‘quvchi o‘rganadigan fanlar ham asta-sekinlik bilan murakkablasha boradi, shunga ko‘ra o‘quvchining fikrlashi va dunyoqarashi ham kengayib boradi. Bu davrda o‘quvchilarga o‘zaro odob-axloqqa doir maqollar va hadis namunalaridan ko‘proq aytish orqali musobaqa uyushtirish hamda ushbu maqol va hadislarga o‘zlari ham amal qilishlarini tarbiyalash mumkin. Endi o‘quvchilar burch, vijdon, nomus, adolat, ezgulik kabi axloqiy tushunchalarning ma’nosini tushunib yetadilar. Ularga ota-ona va Vatan oldidagi burchlarini tushuntirib borish, turli musobaqalar va ommaviy mehnat tadbirlari orqali jamoa nomusini saqlash, bunga esa adolat yo‘li bilan vijdonli baho berish orqali erishishni tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta’limning keyingi bosqichida o‘quvchilar qiziqishi va intilishi hisobiga akademik litseylar yoki kasb-hunar kollejlarida ta’lim ola boshlaydilar. Bu davr o‘quvchilar tarbiyasida juda murakkab davr hisoblanadi. CHunki, bu yoshdagi o‘quvchilarda ham jismoniy, ham ruhiy jihatdan keskin o‘zgarish sodir bo‘ladi. Bu davr o‘smirlik davri bo‘lib, o‘tish davri deb ham ataladi. Ko‘pchilik o‘quvchilar bu davrda o‘zlariga ideal tanlaydilar, o‘qituvchi esa bunda o‘quvchilarga munosib ideal tanlashda yordam berishi va shu idealning ijobiy xislatlarini egallashga intilishini kuchaytirishi lozim. Bu davrda o‘quvchilarda halollik, rostgo‘ylik, xushmuomalalik, odoblilik, kamtarlik, bosiqlik, xushfe’llilik, kamsuqumlik, shirinsuxanlik kabi axloqiy fazilatlarni tarbiyalash muhim hisoblanadi.

Oliy ta’limda talabalar endi biror mutaxassislikni tanlagan holda, o‘zining mustaqil fikri, dunyoqarashi, intellektual qiziqishiga ega bo‘ladilar. Talabalar o‘zlarining hozirgi faoliyatiga kelajakdagi hayotida o‘z o‘rnini topish, belgilash nuqtai nazaridan qaraydilar.[4.92] CHunki, bu

davrda talaba o‘zining madaniy-ma’naviy saviyasini oshirishga intiladi, o‘z ustida qunt bilan ishlaydi, radio, televidenie, internet va barcha informatsion vositalardan unumli foydalanadi, turli asarlar bilan tanishadi. Bu esa yoshlarni axloqiy jihatdan tarbiyalash uchun yordam beradi. Bu davrda talabalarda insonparvarlik, erkparvarlik, vatanparvarlik, millatparvarlik, tinchliksevarlik, shirinsuxanlik, xushfe’llilik, kamtarlik, bosiqlik kabi fazilatlarni rivojlantirish lozim. Talaba uzoq muddatli va tizimiy ta’lim natijasida mutaxassis sifatida shakllanadi. Endi u nazariy jihatdan egallagan bilimlarini amaliyotda qo‘llab yosh avlodga ta’lim-tarbiya beradi, uning o‘zi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini axloqiy ruhda tarbiyalay boshlaydi. Uzluksiz ravishda uzoq muddatli olib borilgan ta’lim-tarbiya samarasi mana endi ko‘zga tashlanadi.

Bola shaxsining kamol topishida doimiy ravishda muhitning ta’siri sezilib turadi. Muhit - bu insonga ta’sir etuvchi tashqi voqea-hodisalar yig‘indisi hisoblanadi. SHunday ekan, yuqoridagi uzluksiz tarbiya jarayonida muntazam ravishda tarbiyalanuvchida tashqi voqea-hodisalar o‘zining ijobiy yoki salbiy ta’sirini o‘tkazib turadi. Buning uchun esa tarbiyalanuvchidagi o‘zgarishlarga ota-onalar va tarbiyachi, o‘qituvchilar doimiy ravishda e’tiborli bo‘lib, tashqi muhitning salbiy ta’sirini oldini olib, ijobiy ta’sirlarni rivojlantirishga harakat qilishi va erishishi lozim. Jamiyat taraqqiyoti, Vatan ravnaqi, yurt tinchligi, xalq farovonligi uchun xizmat qiladigan vijdoni pok, iymoni butun, sofdil, vatanparvar, xalqsevar, mard, har tomonlama sog‘lom, intellektual salohiyatli, bir so‘z bilan aytganda sog‘lom avlodni tarbiyalash davr talabi ekan, bu ishni amalga oshirish barchamizning Vatan oldidagi muqaddas burchimizdir. Shunday ekan, yoshlarimiz tarbiyasiga doimo e’tiborli bo‘laylik.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.G‘aybullaev N. Pedagogika. Toshkent: 2000. 26-bet

2.Ashurov R.A. Esteticheskoe vospitanie i formirovanie u molodyoji tvorcheskogo otnosheniya k budushey professii. V sbornike “Esteticheskoe otnoshenie k isskustvu“. Tom № 3 Moskva – 1991.

3.Qurbonov M. Milliy tarbiya yo‘riqnomasi «G‘arb va SHarq pedagogik tajribasi namunalari», «Xalq ta’limi» 1993 y. № 8-9 6-10-betlar.

4. Z. Mirtursunov «O‘zbek xalq pedagogikasi» T. «Fan» 1973 y.